

УДК 65. 012. 8:005

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Корчевська Л.О., к.е.н., доцент (ХНТУ)

У статті побудовано систему принципів економічної безпеки підприємства. Розглянуто її цільові, функціональні, структурні, процесні та системні принципи.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, принципи.

Постановка проблеми. Для компаній усього світу гостро стоїть проблема забезпечення економічної безпеки, а українським підприємствам через специфіку національної економіки приходить діяти взагалі в умовах підвищеного ризику. Це актуалізує проблему впровадження комплексної системи економічної безпеки на підприємстві, в основі якої повинна лежати концепція, що включатиме на ряду з основними змістовними складовими, й принципи. Адже забезпечення економічної безпеки є фундаментом для процвітання та запорукою сталого розвитку організації.

Аналіз останніх публікацій. Дослідженням принципів забезпечення економічної безпеки підприємства займаються російські вчені: Беспалько А.Л., Власков А.С., Гапоненко В.Ф. [1], Колпаков П.О. [2], Корольов М.І. [3], Мак-Мак В.П. [4], Пригунов П.Я., Соснін А.С. [5], Ярочкин В.І., Бузанова Я.В. [6] та українські: Берлач А.І. [7], Ващенко Н.В., Донець Л.І. [8], Куркін М.В. [9].

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Підкреслюючи вагомість теоретичних і практичних розробок з економічної безпеки підприємства, слід зазначити, що проаналізовані принципи сформовано у вигляді безсистемних наборів, які відрізняються за своєю суттю та змістом, одностороністю (наприклад, відображають лише правову основу), а іноді лише згадуються без будь-якого обґрунтування. Звісно, що не існує істинної точки зору, а є різні задачі, які ставить перед собою дослідник. Разом із тим, існуючі розбіжності у їх визначенні та тлумаченні обумовлюють актуальність дослідження у теоретичному та практичному плані.

Метою статті є побудова системи принципів забезпечення економічної безпеки підприємства, зокрема, поглиблене вивчення її цільових, функціональних, структурних, процесних і системних принципів.

Результат досліджень. Матеріали вільної енциклопедії Вікіпедії дають визначення принципу (від лат. principium - початок, основа) як:

1. Основна істина, закон, положення або

рушійна сила, що лежить в основі інших істин, законів, положень або рушійних сил.

2. Керівне положення, основне правило, установка для якої-небудь діяльності.

3. Основна особливість пристрою, дії механізму, приладу.

Так як економічна безпека підприємства представляє собою багатоаспектну категорію, то формування принципів її забезпечення вимагає трансдисциплінарного підходу, який дає можливість досліджувати явище поза рамками однієї науки та на відміну від міждисциплінарного підходу забезпечує інтеграцію закономірностей на більш високому рівні абстракції. Враховуючи це, автором інтегровано принципи з різних наукових дисциплін: тектології, праксеології, кібернетики, менеджменту, синергетики, загальної теорії систем. На наш погляд, апологія трансдисциплінарного підходу виправдана тим, що він дозволяє не протиставляти, а осмислено підбирати “систему координат” для рішення проблеми забезпечення економічної безпеки підприємства.

Економічну безпеку підприємства можна представити як складну систему, що взаємодіє з зовнішнім середовищем і знаходиться у постійному розвитку за допомогою ітеративного методу системного аналізу [10]. Він надає можливість поглиблено вивчити її цілі, функції, структуру та процеси. Так як всі елементи функціонують одночасно, створюють кругові відносини та взаємопов'язані один з одним, то варто розробити принципи, які відбивають певні вимоги кожного з них (вони є специфічними цеглинами для побудови системи економічної безпеки підприємства). Адже, цільоспрямована багатомірна система вимагає і єдиної системи принципів.

Якщо в якості критерію класифікації принципів обрати зміст елементів системної моделі економічної безпеки підприємства, то всі принципи умовно можна розділити на п'ять блоків: цільові, функціональні, структурні, процесні та системні принципи (рис.).

Цільові принципи.

1. Позитивність. Цілі системи економічної безпеки підприємства мають бути сформульовані позитивно, тобто визначати прагнення одержати, а не прагнення позбутися будь-чого. Одна з ознак неправильного формулювання – це наявність заперечення. Наприклад, не “незалежність”, а “свобода” або не “попередження втрати життєво важливих цінностей”, а “збереження життєво важливих цінностей”.

2. Сумісність. Варто встановити єдиний вектор цільової орієнтації всієї системи економічної безпеки підприємства та забезпечити взаємоузгодження цілей: за особами (наприклад, для керівника – збереження комерційної таємниці, а для робітника – небажання зайвих дій щодо її захисту); за змістом (наприклад, отримання прибутку та формування соціальної відповідальності); за часом (наприклад, довгострокові та короткострокові цілі); за сферами (наприклад, зростання ринкової вартості підприємства на основі гарантування своєчасного захисту його активів від небезпек та скорочення транзакційних витрат підприємства на основі стратегічної ефективної взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища).

3. Реальність. Розмір і складність головних цілей повинні бути адекватними для їх виконання та не виходити за гранично допустимі межі для виконавців. Необхідно розбити їх на “підцілі”, що дозволить простіше контролювати їх та отримувати зворотній зв'язок.

4. Конкретність. Необхідно детально прописати, в які терміни слід досягти цілей забезпечення економічної безпеки підприємства та хто повинен їх досягати. Чим більш конкретна мета, тим легше розробити стратегію по її досягненню.

5. Вимірність. Цілі повинні бути сформульовані таким чином, щоб їх можна було кількісно виміряти, або можна було якимось іншим об'єктивним способом оцінити. Так, досягнення цілей можна виміряти за допомогою інтегрального показника рівня економічної безпеки.

6. Прийнятність. Реалізація цього принципу залежить від того, чи сприймаються цілі економічної безпеки підприємства менеджерами і співробітниками як досяжні та які вигоди вони можуть отримати. Мета повинна бути цікавою та викликати бажання її досягнути.

Функціональні принципи.

1. Зосередженість. При розробці системи економічної безпеки підприємства необхідно, щоб всі складові різних компонент мали такий набір можливостей, які забезпечували б ієрархічне зосередження “зусиль” на головних функціях. Наприклад, можливості складових ендогенної компоненти (фінансової, операційної, інтелектуально-кадрової, інформаційної, правової і

силової) повинні підпорядковуватися основній для них функції, а саме сигналізувати про небезпеку у кожній із них, тобто виконувати роль бортового комп'ютера. Так, складові екзогенної компоненти (ринкової, економічної, політичної, соціально-демографічної, науково-технічної, екологічної, зовнішньоекономічної) повинні зосереджуватися на налаштуванні інтересів суб'єктів зовнішнього середовища з інтересами підприємства, тобто виконувати роль камертона. Складові контекстуальні компоненти (культурна та духовна) повинні спрямувати зусилля на досягнення стану рівноваги динамічної системи, тобто виконувати роль атрактора.

2. Автономність. Кожна функція повинна мати певну незалежність. З одного боку, дозволити самостійно діяти головним функціям економічної безпеки підприємства, а з іншого, не допускати порушення цілісності та єдності структури системи.

3. Актуалізація. Принцип реалізується, коли будь-яка властивість економічної безпеки підприємства здобуває функціональний характер за певних умов. Наприклад, функціональні можливості захисту від небезпеки актуалізуються, якщо з'являється потенційна чи реальна загроза. За аналогією з біологічною системою, захисна функція забарвлення хамелеону актуалізується лише за наявності відповідного фону.

4. Лабілізація. Суть цього принципу полягає у можливості структури економічної безпеки підприємства мати все більшу кількість функцій (багатофункціональність) і сприяти рухливості (лабільності) та їх заміні без істотної зміни самої структури економічної безпеки підприємства. Наприклад, складові екзогенної компоненти за певних умов можуть виконувати роль не лише камертона, а бортового комп'ютера та атрактора.

5. Нейтралізація. Цей принцип розкриває механізм нейтралізації дисфункцій за умов внутрішнього або зовнішнього впливу. Адже у цілях самовиживання системи її елементи повинні мати властивості, які здатні відновити рівновагу. Наприклад, якщо через будь-які причини функція нівелювання загроз не працює, то приходиться на допомогу функція, яка запускає процес самоорганізації та самоадаптації. Іноді більш ефективна стратегія очікування, ніж боротьба з загрозами.

Структурні принципи.

1. Принцип одночасності чотирьох ролей. Будь-який елемент поза межами та всередині підприємства з погляду забезпечення безпеки підприємства може виступати одночасно у чотирьох ролях: 1) суб'єкта (засіб, механізм, спосіб) забезпечення безпеки; 2) об'єкта забезпечення безпеки (елемент, що захищається);

3) джерела загрози; 4) об'єкта загрози. Найбільш важливим висновком із принципу чотирьох ролей є те, що кожний без винятку елемент підприємства та зовнішнього середовища (у тому числі, будь-який співробітник підприємства, сейф, бізнес-процес і т.д.) може являти собою як загрозу економічної безпеки підприємства, так і бути використаним для її забезпечення [1, с.41].

2. Ієрархічність. Принцип підпорядкування постулює: будь-який повільний параметр управляє будь-яким швидким, а рівень, який стоїть вище керує нижчим. Це виглядає як синхронне диригування поведінкою елементів нижчого рівня системи економічної безпеки підприємства. Причому їх когерентність, тобто скорельоване співіснування представляє собою процес самоорганізації. Так, забезпечення національної економічної безпеки впливає на рівень безпеки суб'єктів господарської діяльності, що в свою чергу, визначає стан економічної безпеки окремих осіб.

3. Комбінація централізації та децентралізації. Основною вимогою цього принципу є те, що централізація та децентралізація повинні знаходитися у розумному та раціональному сполученні, іншими словами – балансувати між порядком і хаосом. Звісно, рівень централізації відносно силової безпеки повинен бути більше, тому що ця складова підприємства вимагає жорсткої внутрішньої скоординованості та залежності підрозділів у рамках цілісної системи. Однак, рівень централізації відносно інших складових (фінансової, інтелектуально-кадрової та інших) повинен бути меншим, тому що децентралізація сприяє оперативному реагуванню на неочікувані зміни обставин на рівні окремих ланок.

4. Пріоритет об'єкта над суб'єктом. Службу економічної безпеки підприємства доцільно формувати у тому випадку, коли об'єктивні фактори вимагають її створення, а саме: цілі, функції, об'єктивні параметри тощо. Адже формування відповідного підрозділу лише через наявність конкретного керівника може повністю втратити доцільність.

5. Координація. Структура вважається раціональною тоді, коли існує повна взаємодія всіх її елементів і відсутні протиріччя. Основними напрямками реалізації цього принципу є: 1) забезпечення узгодженості всіх складових економічної безпеки підприємства (наприклад, інтелектуально-кадрової безпеки з операційною); 2) впровадження заходів щодо протидії загрозам здійснюється на основі взаємної координації зусиль внутрішніх структурних підрозділів (цехів, ділянок, бригад і т. д.) та служби безпеки підприємства на всіх рівнях; 3) формування злагодженої системи координуючих зв'язків між підприємством і зовнішніми організаціями (органами влади, МВС, СБУ

та інші), які здатні сприяти забезпеченню безпеки фірми; 4) ефективна узгодженість функціонування каналів зв'язку та наявність адекватної системи зворотного зв'язку, курирувати які усередині та поза підприємством може штатний підрозділ безпеки.

6. Єдинство розпорядництва. Цей принцип допомагає запобігати конфліктам розпорядництва за допомогою чіткої закріпленості повноважень за кожним керівником стосовно кожного об'єкту управління (підрозділу або робочого місця). Наприклад, керівник підприємства віддає розпорядження начальнику штатного підрозділу безпеки, оперативно одержує від нього інформацію стосовно забезпечення безпеки на підприємстві та ухвалює його рішення.

7. Мінімальна складність структури. Чим простіша структура соціотехнічних систем, тим легше досягти повної скоординованості всіх елементів і зв'язків. Дуже складні структури легко дизкоординуються, у них послаблюються адаптивні здатності та порушується єдність цільової орієнтації (особливо, коли стан економічної безпеки підприємства знаходиться в області недопустимого ризику).

8. Персональна відповідальність. Всі елементи структури економічної безпеки підприємства (люди, підрозділи, клієнти тощо) повинні нести персональну відповідальність за збереження режиму безпеки. Це є ефективним стимулом до якісного виконання обов'язків і утримання від несанкціонованих дій.

9. Адаптивність. Структура повинна мати здатність пристосовуватися до змін зовнішнього середовища, інтенсивності його впливу, до цільової переорієнтації, до нової стратегії розвитку. Мати адаптивну структуру системи економічної безпеки – це значить мати стійкість до впливу чинників небезпеки та здатність одержати максимум позитивних результатів від наявних можливостей, що відкриваються.

Динамічні принципи.

1. Комбінація проактивних і реактивних заходів. Цей принцип вимагає зваженої та збалансованої розробки заходів превентивного та реактивного характеру. Звісно, проактивна стратегія, яка спрямована на недопущення виникнення загроз і їх шкідливого впливу є значно вигіднішою економічно, ніж реактивна. Хоча заздалегідь необхідна розробка й реактивних заходів, які вживатимуться у випадку реального виникнення чинників небезпеки або необхідності мінімізації їх негативних наслідків.

2. Комбінація гласності та конфіденційності. Комплекс основних заходів щодо забезпечення безпеки повинен бути відомий всьому персоналу організації, що дозволить завчасно уникнути небажаних змін.

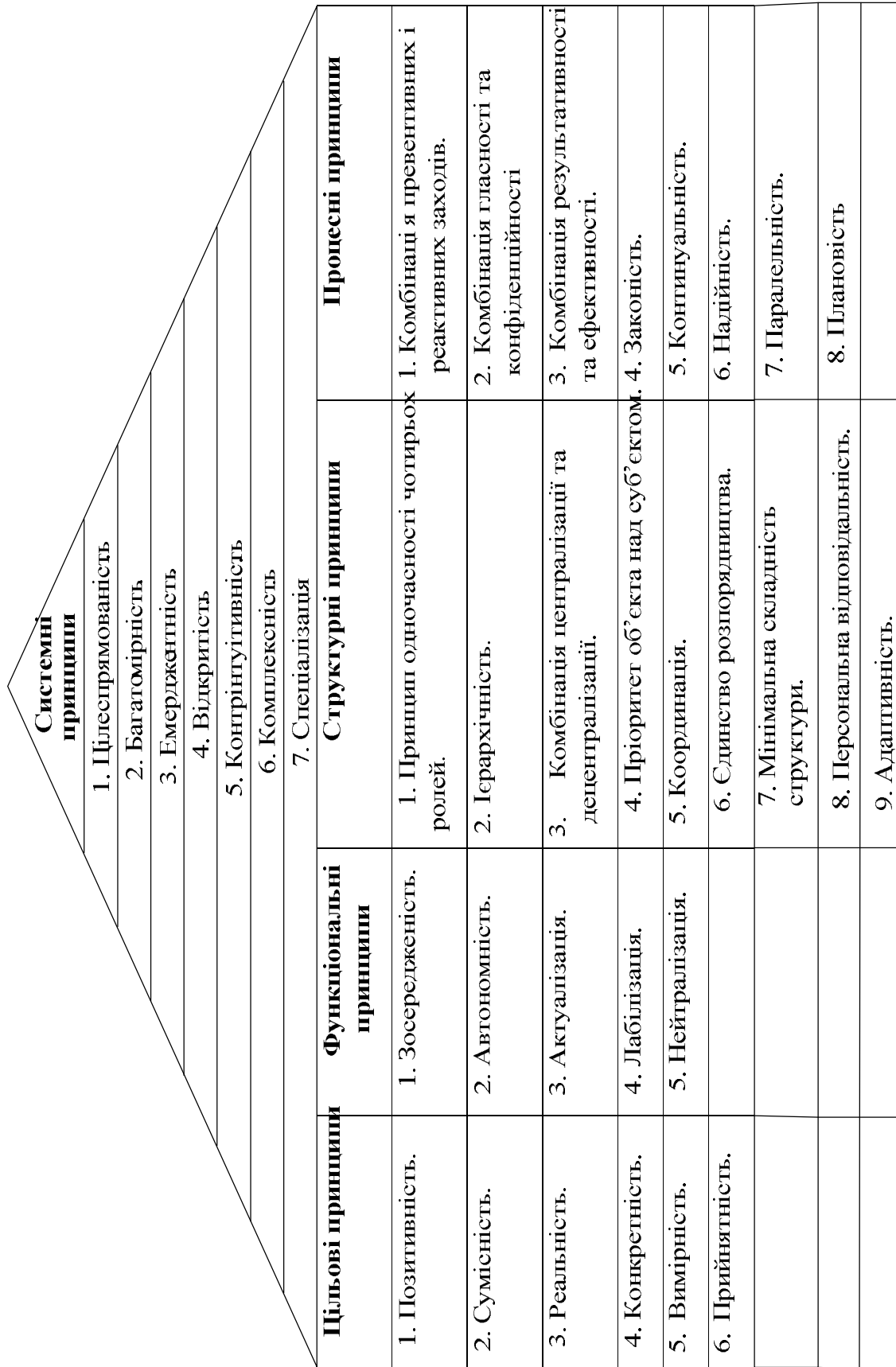

Рисунок 1 – Система принципів економічної безпеки підприємств

Однак інформація відносно схем, процедур і дій щодо охорони комерційної таємниці повинна видаватися дозовано, не підлягати розголосові та бути суто приватною для вузького колу фахівців.

3. Комбінація результативності та ефективності. Якщо результативність визначає результат, який є абсолютним показником, то ефективність являється відносним показником і характеризує процес, у результаті якого був отриманий результат (наприклад, “прибуток” і “рентабельність” або “ринкова вартість підприємства” і “рівень економічної безпеки”). Таким чином, необхідно щоб всі процеси мали позитивну орієнтацію щодо збалансування своїх кінцевих цілей і рівень витрат на їх досягнення не перевищував рівня, при якому втрачається раціональний зміст їхнього вкладення.

4. Законність. Сутність цього принципу полягає у визначенні верховенства закону, тобто вся діяльність щодо забезпечення економічної безпеки підприємства не повинна суперечити законам і підзаконним актам. В протилежному випадку підприємство буде нести додаткові витрати (наприклад, санкції з боку владних чи правоохоронних структур, шантаж з боку кримінальних структур тощо).

5. Континуальність. Реалізація цього принципу потребує безперервного (спадкоємного) функціонування процесів забезпечення економічної безпеки, коли слідуючий процес базується на основі попередніх. Це неминуче веде до отримання більш стабільних результатів діяльності, більшої оперативності, роботи без збоїв і тимчасових розривів, що базується на більш точному розумінні проблем економічної безпеки.

6. Надійність. Цей принцип повинен гарантувати високий ступінь надійності певних параметрів усіх процесів, що не повинні виходити за межі припустимих відхилень, які установлені компетентними суб'єктами економічної безпеки. У протилежному випадку процеси будуть порушувати рівновагу системи, і перешкоджати досягненню поставлених цілей. Наприклад, надто жорстке регулювання або дуже слабе будь-якої складової економічної безпеки може призвести до зниження якості роботи та виникнення негативного відношення виконавців, адже за кожною з них стоять люди. А людина є самим ненадійним елементом системи.

7. Паралельність. Цей принцип передбачає синхронне протікання головних процесів і рівночасне здійснення окремих частин усередині процесу.

8. Плановість. Цей принцип базується на попередньому визначенні планової траєкторії розвитку діяльності щодо безпеки підприємства,

яка повинна будуватися на основі комплексної програми забезпечення економічної безпеки підприємства, виконання планів роботи підрозділів служби безпеки та окремих робітників.

Системні принципи. Вони не підсумовують попередні правила, а створюють нові, що властиві системі забезпечення економічної безпеки підприємства у цілому.

1. Цілеспрямованість. Всі цілі, структури, функції та процеси економічної безпеки підприємства повинні бути орієнтовані на виконання її місії.

2. Багатомірність. Сутність цього принципу впливає з закону єдності та боротьби протилежностей і полягає у поєднанні здавалося б, абсолютно несумісних, взаємовиключних речей, які не тільки взаємоперетікають і взаємоперетворюються, а ще й взаємодоповнюють один одне та навіть можуть інтегруватися у нове ціле зі своєю власною логічною схемою. Будь-яке явище знаходиться у постійному протиборстві та гармонії і виникає у парі зі своєю протилежністю: безпека \ ризик, співпраця \ конфлікт, порядок \ хаос. Цей принцип також виявляється у множинності цілей, структур, функцій і процесів (мультифінальність, еквіфінальність).

3. Емерджентність. Сутність цього принципу впливає з закону переходу кількісних змін в якісні, і полягає у спонтанному утворенні нових особливих властивостей системи за рахунок взаємодії її складових елементів, які окремо мають інші незалежні властивості. Як наслідок, глобальна мета системи може не співпадати з локальними цілями елементів. Сумнівно, що мета фінансової складової підприємства буде співпадати з місією системи економічної безпеки організації, яка може бути досягнута лише за умов інтеграції цілей всіх складових.

4. Відкритість. Поведінку будь-якої соціотехнічної системи можна зрозуміти лише у контексті середовища, в якому вона функціонує, і від якого залежить. Система економічної безпеки підприємства представляє собою складну цілісність, що складається із взаємозв'язків і взаємозалежностей ендогенного, екзогенного та контекстуального середовищ. Виокремлення цих середовищ дозволяє зрозуміти, якими її складовими можливо управляти; на які легко впливати, але які важко прогнозувати і навпаки; а які не можна прогнозувати, а лише оцінити ймовірність виникнення загроз та створити умови задля запобігання небезпекам.

5. Контрінтуїтивність. Принцип базується на невідповідності інтуїтивного

(заснованого на особистому досвіді) та експертного (заснованого на достовірних знаннях і логічних висновках) світосприйманні. Тобто рішення, яке за нашим переконанням приведе до певного результату, може привести всупереч очікуванням до протилежного. Так, і виникнення загроз та їх наслідків дійсно наповнені контрінтуїтивністю, але це не значить, що їх не варто досліджувати і пізнавати. Все ж таки певні закономірності існують, які треба враховувати при розробці заходів щодо забезпечення економічної безпеки підприємства.

6. Комплексність. Принцип вимагає створення надійної системи економічної безпеки підприємства на основі розробки взаємообумовлених і взаємопов'язаних методологічних, організаційних та технічних підсистем, які забезпечать комплексний захист її суб'єктів та об'єктів від будь-яких реальних і можливих чинників небезпеки ендегенного та екзогенного характеру. Цей принцип слід розглядати також з позиції системного охопту функцій, структур, процесів і цілей у просторі та часі, тобто всіх підрозділів, всього персоналу, що розташовані у різних будинках, районах міста та у різних містах, у будь-який час.

7. Спеціалізація. Створення спеціалізованої служби безпеки полягає у тому, що такий підрозділ є неодмінною умовою організації комплексного захисту, оскільки лише він здатний певним чином розробити та запровадити захисні заходи, а найголовніше – здійснити оперативний та надійний контроль за їх виконанням.

Висновки. Важко перебільшити значущість побудованої системи принципів економічної безпеки підприємства у її науковому пізнанні на основі трансдисциплінарного підходу. Адже дослідження принципів є методологічним підґрунтям при розробці механізмів формування, забезпечення та управління

економічною безпекою підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гапоненко В.Ф., Беспалько АЛ., Власков А.С. Экономическая безопасность предприятий. – М.: Издательство «Ось-89», 2007. – 208 с.
2. Колпаков П.А. Концептуальные основы экономической безопасности фирмы: [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://e-journal.spa.msu.ru/images/File/Awtoreferat-Kolpakov.pdf>
3. Королев М.И. Принципы организации системы защиты фирмы: [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.psj.ru/saver_magazines/detail.php?ID=12585.
4. Мак-Мак В. П. Служба безопасности предприятия М.: Школа охраны "Баярд", 2003. – 208 с.
5. Соснин А. С., Прыгунов П. Я. Менеджмент безопасности предпринимательства: Учеб. пособие. – К.: Изд-во Европ. ун-та, 2002. – 357 с.
6. Ярочкин В.И., Бузанова Я.В. Основы безопасности бизнеса и предпринимательства. М. 2005. – 206 с.
7. Берлач А.І. Безпека бізнесу: Навч. посіб. – К.: Університет «Україна», 2007. – 280 с.
8. Донець Л.І., Ващенко Н.В. Економічна безпека підприємства: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2008. – 240 с.
9. Куркин Н. В. Управление экономической безопасностью развития предприятия: Монография. – Днепропетровск: АРТ-ПРЕСС, 2004. – 452 с.
10. Корчевська Л.О. Ітеративний підхід до дослідження економічної безпеки підприємства. / Актуальні проблеми економіки. № 4, 2012. – С. 111-119.

Аннотация. В статье построена система принципов экономической безопасности предприятия. Рассмотрены ее целевые, функциональные, структурные, процессные и системные принципы.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, принципы.

Summary. The system of principle of economic security of enterprise is built in article. Target, functional, structured, processed and system principles are considered.

Keywords: economic security of enterprise, principles.

*Рецензент д.е.н., професор ХНТУ Савіна Г.Г.
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Токмакова І.В.*